

Mevlid:

Ahmet ÖZEL

Tarihi ve dinî hükmü

Hz. Peygamber'in doğum yıldönümüyle ilgili kutlamalar belli bir dönemden sonra hemen bütün İslam ülkelerinde dinî ve sosyal hayatın önemli bir unsuru haline gelmiş, yöneticiler katında da yerine göre siyasî meşruiyetin yerine göre dinî kimlik ve hassasiyetin bir göstergesi olarak son derece renkli ve gösterişli merasimlere sahne olmuştur.

Sözlükte “doğulan yer ve zaman” anlamına gelen *mevlid* (çoğ. *mevâlid*) kelimesi İslamî literatürde Hz. Peygamber'in doğum günü, bu günün yıldönümü münasebetiyle yapılan kutlamalar ve bu konuda kaleme alınan eserler karşılığında kullanılmıştır. Daha sonraları *mevlid* terimi tasavvuf çevrelerinde velilerin doğum yıldönümlerini de kapsayacak şekilde geniş bir anlam kazanmıştır. Ayrıca *mevsim* kelimesi de Arap ülkelerinde hem mevlidi hem diğer bayram vb. kutlamaları kapsayan geniş bir anlam taşır.

Hz. Peygamber, çoğunluğa göre Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe'nin Ka'be'yi yıkmak üzere Mekke'ye saldırdığı ve Fil Vak'ası denilen olayın meydana geldiği yıl dünyaya gelmiştir. Bu hususta icma gerçekleştiği de rivayet edilir. Araplarda nesi gelenegini göz önüne alanlara göre bu tarih miladî 569, diğerlerine göre ise 570 veya 571 yılıdır. Yine genel olarak kabul edildiğine göre Rebiülevvel ayının on ikisinde ve gündüz dünyaya gelmiştir. Bir ilkbahar mevsimine denk gelen bu ayın iki, sekiz, on, veya on yedinci gününde doğduğuna dair rivayetlerle sabaha karşı fecir doğarken dünyaya geldiğine dair rivayetler de vardır.¹ Doğumun pazartesi günü olduğu ise sahih rivayetlere dayanmaktadır (aş. bk.). Doğum tarihinin miladî takvime göre 20 Nisan'a denk geldiği söylendiği gibi bunun doğru olmadığını savunanlar da olmuştur.²

235

DİVÂN
2002/1

1 Ibn Kesir, *es-Sıretü'n-nebeviyye*, nşr. Mustafa Abdülvâhid, Kahire 1384/1964, I, 198-203; Şâmi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, nşr. Mustafa Abdülvâhid, Kahire 1410/1990, I, 401-405; Mustafa Fayda, “Fil Vak'ası”, *DİA*, XIII, 71.

2 Ibn Kesir, I, 201; Şâmi, I, 405.

Hz. Peygamber sağlığında kendi doğum yıldönümünü kutlamadığı gibi böyle bir şey yapılması hususunda herhangi bir istek ve emri de olmamıştır. Hulefa-yı Râşidin dönemi ve bunu izleyen Emevi ve Abbasi devirlerinde de mevlidle ilgili bir uygulamaya rastlanmamaktadır. İlk iki halifenin zamanına fetih hareketleri damgasını basmış, son iki halifenin dönemlerinde iç karışıklıklar hüküm sürmüşken Emevi ve Abbasi devirlerinde de Hz. Peygamber soyuna destek anlamı ve imkanı doğurabilecek böyle bir kutlama için siyasî şartlar uygun değildi. Mısır'da Şîî Fatımî devleti kurulunca Muiz-Lidinillah (362-365/972-975) döneminden başlamak üzere soyundan geldiklerini söyledikleri Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü resmî olarak kutlanmaya başlamıştır. Buna ilaveten Hz. Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin ve oğünkü halifenin mevlidleri (mevâlid-i sitte) ile Receb, Şaban ve Ramazan aylarındaki bazı kandiller, Ramazan ve Kurban bayramlarıyla diğer bazı kutlamalar bu dönemde zengin bir şölen geleneğini oluşturmuştur.³

Rebiülevvel ayının onikinci günü gelince sabahtan başlamak üzere öğleye kadar üçyüz tepsi helva hazırlanarak kadilkudat ve dâidduât başta olmak üzere kurra, hatipler ve diğer resmî görevlilere dağıtıldı. Halife öğle namazını kıldıktan sonra kadilkudat ve diğer görevliler topluca Ezher Camii'ne, burada hatim okunduktan sonra "Manzara" adı verilen tören yerine giderlerdi. Daha sonra buraya Sâhibülbâb davet edilirdi. Kahire valisi de düzeni sağlamak üzere önceden gelerek yerini alırdı. Daha sonra maiyetiyle birlikte halife gelerek önce kadilkudat, sonra sâhibülbâbî ünvanlarını okutarak, ardından da topluca diğerlerini selamlardı. Kurranın Kur'an okuyuşuyla tören başlar; sonra sırasıyla Enver (Hâkim), Ezher ve Akmer camileri hatipleri günün anlamına uygun birer hutbe okuyup halife için dua ederlerdi. Bu sırada kurra da okumalarını sürdürürdü. Hutbeler bittikten sonra halife törendekileri tekrar selamlar ve resmî kutlama sona ermiş olurdu. Diğer beş mevlid de bu şekilde kutlanırdı.⁴ Bu kutlamaların gündüz ve üst düzey görevlilerin katıldığı bir devlet töreni çerçevesinde geçtiği, halkın geniş bir şekilde katılımının ve şenlik havasının fazla olmadığı anlaşılmaktadır.⁵ Özellikle Sünnî çoğunluğun bu kutlamalara katılmadı-

3 Bk. İbnü't-Tuveyr, *Nüzhetü'l-mukleteyn fî abbâri'd-devleteyn*, nşr. Eymen Fuad Seyyid, Stuttgart 1412/1992, s. 211-223.

4 A.g.e., s. 217-219; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1407/1987, III, 576; Makrizî, *el-Hutat*, Bulak 1270, I, 433.

5 P. Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", *Studies in Memory of Gaston Wiet*, ed. Myrian Rosen-Ayalon, Jerusalem 1977, s. 373.

ğı bilinmektedir.⁶ Fatımîler zamanında Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'in doğum yıldönümlerini kutlama, dinî hassasiyet yanında siyasî meşruiyet açısından da önem taşıyordu.

Fâtımî halifeleri üzerinde büyük nüfuzu bulunan ve yönetime hakim olan vezir ve başkumandan Bedr el-Cemalî'den sonra yerine vezir olan oğlu Efdal, halife Müsta'î-Billâh (487-495/1094-1101) zamanında Hz. Hasan ve Hüseyin'in mevlidleri dışındaki dört mevlidi yasaklattı. Ancak Efdal öldükten sonra vezir olan Me'mûn el-Betâihî, Âmir-Biahkamillah devrinde 517 (1123) yılında tekrar bu törenleri başlattı.⁷

Eyyubiler (1171-1462) zamanında birçok bayram ve tören kaldırıldığından mevlide de özen gösterilmediği ve halkın evlerinde bunu kutladıkları anlaşılmaktadır. Ancak Selahaddin-i Eyyubi'nin kayınbiraderi olan ve hayırseverliğiyle tanınan Erbil atabegi Begteginli Muzafferüddin Kökböri'nin (586-629/1190-1232) mevlid-i nebevîyi kutladığı bilinmektedir. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin kaydettiği bir rivayete göre bir kutlama sırasında 5.000 koyun, 10.000 tavuk, 100 at kesilmiş, 100.000 tabak yemek ve 30.000 tepsi helva dağıtılmıştı. Ulema ve tasavvuf ehlinin ileri gelenleri resmî törenlerde hazır bulunur, Kökböri kendilerine hil'atler giydire ve hediyeler verirdi. Sufiler de öğle vaktinden fecre kadar zikir ve sema meclisleri düzenlerdi. Hankâh'ta 800-1.000 kadar sufi toplanır, o da aralarında bulunurdu. Her yıl mevlid için harcanan para 300.000 dinardı.⁸ İbn Hallikân Muharrem'den başlamak üzere Rebiülevvel ayına kadar Bağdat, Musul, Cezîre, Sincâr, Nusaybin gibi yakın şehirlerle Acem memleketlerinden Erbil'e birçok fakih, sufi, vaiz, kurra ve şairin akın ettiğini belirtir. Sultan, ümera ve devletin diğer ileri gelenleri için her biri dört veya beş bölümden oluşan yirmi kadar ahşap barınak (kubbe) yapılarak Safer ayı başlarında süslenir, hepsine ayrı ayrı çalgıcı ve şarkıcılarla gölge oyunu oynatanlar tahsis edilirdi. Kökböri her gün ikinci namazından sonra gelerek bütün barınakları dolaşıp eğlenceleri seyrederdi. Bu günlerde halk da çalışmalarını bırakır bu eğlencelere katılırdı. Farklı görüşler bulunması sebebiyle mevlid bir yıl Rebiülevvel'in sekizinde, bir yıl da

6 Dale F. Eickelman, "Mawlid", *Encyclopaedia of Religion*, New York 1987, IX, 292.

7 Makrizî, I, 432, II, 291; Ali el-Cündî, *Nefhu'l-eczâr fî mevlidi'l-muhtâr*, Kahire 1406/1985, s. 137.

8 *Mir'âtü'z-zamân*, Haydarabad 1371-1952, VIII, 681, 683; Celâleddin es-Suyûtî, *Hüsnü'l-maksud fî ameli'l-mevlid*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1405/1985, s. 43-44; Şâmî, I, 439-440.

onikisinde kutlanırdı. Mevlidden iki gün önce çok sayıda hayvan çalgı ve şarkıların eşliğinde meydana getirilerek kesilir ve kazanlar kaynatılırdı. Mevlid gecesı Erbil kalesinde akşam namazından sonra zikir ve sema meclisi düzenlenir, daha sonra sultan mumların aydınlığında Hankâh'a gelirdi. Mevlid sabahı kaleden Hankâh'a sufilerin ellerinde hil'atler getirilir, a'yân ve halkın hazır bulunduğu resmî törenler geniş bir meydana icra edilirdi; ordu geçit resmi yapar, vaizler konuşur, bu sırada hil'atler dağıtılır, yemekler yenirdi. Akşam yine Hankâh'ta zikir ve sema meclisi düzenlenirdi. Böylece kutlamalar sona ermiş olurdu ve ertesi sabahtan itibaren de misafirler memleketlerine dönmeye başlarlardı.⁹ Endülüslü muhaddis ve tarihçi İbn Dihye el-Kelbî 604 (1207) yılında Erbil'e uğradığında Hz. Peygamber'in doğum yıldönümünün büyük törenlerle kutlandığını görünce *et-Tenvîr fî mevlidi's-sirâci'l-münîr* adlı eserini yazarak Muzafferüddin Kökböri'ye takdim etmiş, o da kendisine 1.000 dinar ihsanda bulunmuştur.¹⁰

Bu kutlamaların Fâtımîlerinkinden farklı olarak hazırlıklarıyla birlikte uzun bir zaman dilimine yayıldığı, bir şenlik havası içinde halkın geniş bir katılımının sözkonusu olduğu ve özellikle tarikat mensuplarının rolünün ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Ebû Şâme el-Makdisî, mevlid kutlamasını ilk önce Musullu sufi Ömer b. Muhammed el-Mellâ'nın her yıl kendi zaviyesinde yaptığını, Kökböri'nin de bunu örnek alarak mevlid-i şerif törenlerini başlattığını belirtir¹¹ ki bu husus sözkonusu törenlerde tasavvuf erbabının ağırlığını da açıklayıcı mahiyettedir. Ayrıca mevlid uygulamasını ilk defa Kökböri'nin başlattığına dair bazı kaynaklarda zikredilen görüş de¹² bu kutlamanın Fatımîlerdekine aksine geniş katılımlı özelliğinden kaynaklanmış olmalıdır.

Endülüslü seyyah İbn Cübeyr 579 (1183) yılında Mekke'ye geldiğinde gördüklerini anlatırken Hz. Peygamber'in doğum gününde doğduğu evin ziyarete açıldığını, halkın tebrik için evi ziyaret ettiklerini belirtir.¹³ Bu ev Harunürreşid'in annesi Hayzürân tarafından hacca gittiği sırada tamir ettirilip mescide çevrilmişti.¹⁴

9 *Vefeyâtü'l-a'yân*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1968-1972, IV, 117-119; Shinar, s. 374.

10 İbn Hallikân, III, 449-450; Suyûtî, s. 42-43.

11 *Kitâbü'l-Bâis alâ inkâri'l-bida' ve'l-havâdis*, nşr. Meşhûr Hasan Selemân, Riyad 1410/1990, s. 96; Şâmî, I, 443.

12 Suyûtî, s. 42; Şâmî, I, 439.

13 *Rihle*, Kahire 1400/1980, s. 92; Mekke'deki kutlamalar için ayrıca bk. Nicco Kaptein, "Materials for the History of the Prophet Muhammad's Birthday", *Der Islam*, LXIX/2, Berlin 1992, s. 193-203.

14 İbn Kesir, I, 200.

Memlûkler döneminde (648-922/1250-1517) Mısır'da mevlid kutlamaları bütün ihtişamıyla devam etti. Rebiülevvel ayının başından itibaren başlayan kutlamalar sırasında donanma mensupları tarafından Kahire kalesine kurulan tören çadırı en güzel ve değerli kumaşlardan yapılır, içine değerli yaygılar serilir, koltuklar konurdu. Mevlid günü ikindi namazından sonra Mısır Abbasi halifesi, dört mezhebin baş kâdıları, ilim ve tasavvuf ehli, emîrler ve komutanlar, devlet adamları, halkın ileri gelenleri, komşu memleketlerden gelen temsilciler büyük bir kalabalıkla kaleye gelerek tören çadırındaki yerlerini alırlardı. Önce güzel sesli kurra Kur'an okur, ardından vaizler günün önemini anlatan konuşmalar yapar, tarikat mensupları zikir ve evradlarını okurlar sonra da zengin yemeklerle donanmış sofralarda yemek yenirdi. Bu sırada kendisine ayrılan özel makamdaki sultana tebrikler sunulur, o da devlet ricaline, ulema ve tasavvuf ehline hil'at ve hediyeleri verirdi. Daha sonra da muhtaçlara sadakaları dağıtılırdı. Bu dönemde en görkemli törenlerin el-Melikü'l-Eşref Kayıtbay (873-902/1468-1495) zamanında yapıldığı kaydedilir.¹⁵

Eyyubiler ve Memlûkler dönemindeki mevlid geleneğinde Fâtımî mirasının devralınması yanında Moğol ve Haçlı saldırıları karşısında müslüman halkın kimlik ihtiyacının da rolü olmalıdır.¹⁶

Memlûkler devrinden itibaren *mevlid* terimi başta evliya olmak üzere diğer önde gelen şahsiyetlerin doğum yıldönümleri için de kullanılmaya başlamıştır. Ahmed el-Bedevî ve İbrahim ed-Desûkî gibi şeyhlerin mevlidleri gibi.¹⁷ Bu tür mevlidlerin önemli bir kısmı velilerin doğum değil ölüm yıldönümünde kutlanırdı. Esasen çoğu zaman doğum ve ölüm günlerini bilmek de güçtü. Mevlidi kutlanan kişinin durumuna bağlı olarak bu mevlidler bir gece, bir gün, bir hafta veya sekiz gün devam ettiği gibi bir kısmı küçük bir semt veya yerleşim merkezinde, bazıları da büyük şehirlerde ve bölgesel çapta icra edilirdi. Sözelimi Ahmed el-Bedevî'nin Tanta'daki mevlidi en kalabalık mevlidlerden biri olup tarikat mensupları uzak memleketlerden gelerek katılıyorlardı.¹⁸ Evliya Çelebi başta Ahmed el-Bedevî, İbrahim ed-Desûkî, İbrahim Gülşeni ve İmam Şâfiî'ninki olmak üzere bu tür mevlid kutlamalarından birçoğu hakkında bilgi verir.¹⁹ Mevlid sahibi-

15 Ali el-Cündî, s. 147-150; Abdülmün'im Mâcid, *Nuzumu devleti selâtini'l-Memâlik ve rusûmuhum fî Mısır*, Kahire 1967, s. 161-163.

16 Eric Geoffroy, *Le Soufisme en Egypte et en Syrie*, Damas 1995, s. 105.

17 *A.g.e.*, s. 106.

18 Michael Winter, *Egyptian Society Under Ottoman Rule 1517-1798*, London 1992, s. 179-180.

19 *Seyahatname*, İstanbul 1928-1938, X, 463-476.

nin kişiliği, kutlamaların mahiyeti vb. sebeplerle mevlidlere katılanların özellikleri de farklılık arz ediyordu. İlmî kişiliği ağır basan bazı şahsiyetlerin mevlidine özellikle ulema katılırken, mesela meşhur sufi şair İbnü'l-Fârız'ın mevlidine daha çok fakir ve eğitimsiz kesimler, İbrahim Gülşenî'nin mevlidine ise Türkler başta olmak üzere dinî, entellektüel ve siyasi elit katılırdı.²⁰

Mısır'da Fransız hakimiyeti döneminde de nakibüleşraf Halil el-Bekrî'nin evinde mevlid kutlamalarının yapıldığı ve Napolyon'un bu kutlamaya katıldığı belirtilir.²¹

Kuzey Afrika'da (Mağrib) önceleri mevlid kutlama adeti yokken ilk defa Şeyh, kadı ve muhaddis Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin es-Sebtî el-Azeî (ö. 633/1236) tarafından halkın hristiyan bayramlarını kutlamalarını önlemek amacıyla icra edilmeye başlanmıştır. Azeî'nin bu amaçla kaleme alıp tamamlayamadığı *ed-Dürri'l-munazzam fî mevlidi'n-nebiyyi'l-muazzam* adlı eserini de oğlu ve Sebte hâkimi Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed el-Azeî (ö.677/1279) ikmal etmiştir.²² Bunun zamanında özel bir ilgi gösterilen uygulama zamanla Kuzey Afrika ve Endülüs'te yaygınlık kazanmış, hükümdarlar ve yöneticiler mevlid kutlamalarına büyük önem vermişlerdir. Mevlidin ilk defa Fas Sa'diler sultanı Ebü'l-Abbas Ahmed el-Mansûr ez-Zehabî'nin (986-1012/1578-1603) zamanında resmî bayram olarak kutlanmaya başladığına dair bilgi²³, Makkarî'ye atıf yapılmasından da anlaşılacağı üzere isim benzerliğinden kaynaklanan bir hatadır. Nitekim burada daha önce Merînîler hükümdarı Ebû İnân (749-759/1348-1358) tarafından her yıl mevlid kutlamaları yapıldığı²⁴, Cezayir'de Abdülvâdîler (Zeyyânîler) hükümdarı Ebû Hammû Musa b. Yusuf'tan (760-791/1359-1389) söz edilirken de onun çağında ve öncesinde Mağrib ve Endülüs hükümdarlarının mevlid kutlamalarına özen gösterdikleri kaydedilmektedir.²⁵ Ancak Ahmed el-Mansûr'un başkent Merakeş'te birçok hükümdardan farklı olarak mevlidi daha önce Eyyûbiler döneminde Erbil'de yapıldığı gibi görkemli tören ve gösterilerle kutladığı²⁶, bu konuda Osmanlılar'a özenddiği ve hatta soyundan geldiklerini

20 Winter, s. 180.

21 Abdurrahman er-Râfî, *Târîhu'l-hareketi'l-kaymiyye ve tatavvuru nizâmi'l-hukm fî Mısır*, Kahire 1401/1981, s. 254-255.

22 Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz fî ahbâri İyâz*, Rabat 1398/1978, I, 39, 243, II, 374-376; J. D. Latham, "Azafi, Banu'l-", *EI², Suppl.*, s. 111.

23 Bk. Ali el-Cündî, s. 141.

24 Makkarî, I, 39.

25 *A.g.e.*, I, 243.

26 Bk. Abdülaziz b. Muhammed el-Fiştâlî, *Menâbilü's-safâ fî meâsiri mevâlî-ne'ş-şürefâ*, nşr. Abdülkerim Küreyyim, Rabat 1972, s. 235-252; Mu-

söyledikleri Hz. Peygamber'in mevlidine onlardan daha çok önem verdiğini göstermeye çalıştığı²⁷, adı geçen Ebû Hammû'nun ise mevlid kutlamalarını son derece gösterişli ve israflı tören ve eğlencelerle yaptığı, kendisinin her yıl Hz. Peygamber'i öven ve ilk defa bu törenler sırasında okunan bir kaside yazdığı bilinmektedir.²⁸ Alevîler hanedanına mensup hükümdarlardan da Mevlây Abdurrahman (1822-1859) ve Mevlây Hasan'ın (1873-1894) görkemli kutlamalar yaptıkları kaydedilir.²⁹ Fatımîlerde olduğu gibi Fas'daki Sa'dîler ve Alevîler gibi şerif sülalesinden gelen hükümdarlar için de mevlid kutlamaları dinî olduğu kadar siyâsî bir prestij unsuru teşkil ediyordu.

Mevlidin resmî kutlamaları Mâlikî fukahânın sert muhalefeti sebebiyle Tunus'ta Hafsiler sarayında Fas'takinden yaklaşık bir asır sonra ancak sultan Ebû Fâris Abdülaziz el-Mütevekkil zamanında (796-837/1394-1434) yapılabilmıştır.³⁰ Özellikle Tunus'ta Osmanlı hakimiyetindeki son beylik olan Hüseyinîler (1705-1957) zamanında Osmanlılar örnek alınarak mevlid bir devlet törenine dönüştürüldü. Tunus'taki Fransız işgali döneminde de bu kutlamalar devam etmiş, hatta sömürge valisi de törenlere katılmıştır.³¹

Osmanlı hükümdarı III. Murad 996 (1588) yılında merasimle mevlid kutlamalarını başlatmakla birlikte resmî olmasa da Osmanlı İmparatorluğu'nda kutlamaların bundan önceki dönemlerde de yapıldığı, Süleyman Çelebi'nin meşhur mevlidini 812 (1409) yılında yazdığı bilinmektedir. Sultanahmet Camii'nde yapılan resmî kutlamalarda padişah, sadrazam, şeyhulislam, vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, diğer mülkî ve askerî erkan ile ulema resmî kıyafetleriyle hazır bulunurdu. Ayasofya ve Sultanahmet şeyhleriyle nöbetçi şeyhin vaazlarından sonra mevlid okunur, bu arada şerbet ve buhur dağıtılır ve görevlerini ifa edenlere hil'at ve atıyeleri verilirdi.³² Genel olarak Sultanahmet Camii'nde yapılan mevlid törenleri daha sonraları Beyazıt,

hammed b. Muhammed el-İfrânî, *Nüzhetü'l-hâdî bi-abbâri mülûki'l-karni'l-hâdî*, nşr. O. Houdas, Paris 1888, s.145-157; Shinar, s. 378-380.

27 İbrahim Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema' fî'l-asri's-Sa'dî*, Darülbeyza 1987, s. 259.

28 Makkarî, I, 243-245.

29 Shinar, s. 381-382.

30 *A.g.e.*, s. 394; bu ülkede çeşitli dönemlerdeki kutlamalar için bk. Muhammed b. el-Hoca, *Safahât min târihi Tûnis*, Beyrut 1986, s. 236-246.

31 Ahmet Kavas, "Afrika'da Mevlid Kutlamaları", *Diyanet : İlmi Dergi* (Peygamberimiz Hz. Muhammed -Özel Sayı-) Ankara 2000, s. 563.

32 Geniş bilgi için bk. Es'ad Efendi, *Teşrifât-ı Kadîme*, İstanbul ts., s. 2-10; H. Fucs - Necla Pekolcay, "Mevlid", *İA*, VIII, 173-174.

Nusretiye, Beylerbeyi, Hamidiye ve diğer camilerde de icra edilir olmuştur. Tanzimattan itibaren mevlid alaylarında eski teşrifat kurallarına uyulmakla birlikte bazı değişikliklere gidilmiş; padişahın camiye gidiş ve gelişlerinde askerî tören yapılması, minareler yanında saray ve resmî binaların donatılıp aydınlatılması, beş vakitte tophane ve savaş gemilerinden top atılması gibi yenilikler uygulanmıştır. Bu adet Balkanların fethiyle birlikte orada da uygulanmaya başlamış olmalıdır. Zira Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Begoviç Camii'nin 938 (1531) tarihli vakfiyenamesinde, mevlid için yılda 300 dirhem tahsisat ayrıldığı görülmekte, bölgedeki diğer camilere ait vakfiyelerde veya şahsî vasiyetnamelerde de benzeri kayıtlara rastlanmaktadır.³³

Eyüp Sabri Paşa'nın (ö. 1308/1890) kaydettiğine göre Rebiülevvel'in onikisinde Medine'de tatil olup kaleden toplar atılırdı; dükkanlar açılmaz, herkes güzel kıyafetler giyerek dolaşır ve birbirlerini tebrik ederlerdi. Halk o günün gecesini Mescid-i Nebevî'de ihya eder, sabaha karşı Bâb-ı Nisâ önünde toplanılır, burada kurulan süslenmiş kürsü üzerinde, güneşin doğmasıyla birlikte beş güzel sesli hatipten ilki bir hadis okuyup padişah için dua eder, diğerleri sırasıyla mevlidin viladet, radâ ve hicret bahirlerini okurlar ve sonuncusu da dua ettikten sonra dağıtılan şerbetleri içip dağılırlardı.³⁴

Mevlid 1910 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde resmî bayram ilan edildiyse de Cumhuriyet'in ilanından sonra kaldırıldı. Bugün Süudi Arabistan hariç, Kuzey Afrika'dan Endonezya'ya kadar İslam ülkelerinin bazılarında resmî bazılarında gayri resmî olarak yaygın şekilde kutlanmaktadır. Türkiye'de yalnız Ramazan ve Kurban bayramları resmî olarak kutlanmakta, diğer mübarek gün ve geceler gibi Mevlid-i Nebi de camilerde ve evlerde tamamen bir ibadet adabı içinde Kur'an-ı Kerim, Süleyman Çelebi'nin mevlidi ve ilahiler okunarak icra edilmektedir. Son yıllarda Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın ortaklaşa düzenlemesiyle de Hz. Peygamber'in mevlidi "Kutlu Doğum Haftası" adıyla çok yönlü etkinliklerle kutlanmaktadır. Süleyman Çelebi'nin mevlidi Türkiye'de ve Balkanlarda yalnız kandil gecelerinde değil sünnet, nikah, ölüm vb. münasebetlerle de okunur. Camide okunan mevlidlerden sonra gülsuyu ve şeker ikramı, evlerde okunan mevlidlerden sonra da ayrıca yemek, tatlı veya meşrubat ikramı adettir.

33 M. Tayyib Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercemeleri", *A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı 1, Ankara 1976, s. 23, 36-37

34 *Mir'âtü'l-Haremeyn (Medine)*, İstanbul 1304, II, 101-102.

Mevlid kutlamaları sırasında Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan ve bu vesileyle medhini de içeren ve genel olarak *mevlid*, Kuzey Afrika'da ise *mevlidiyye* (çoğ. *mevlidiyyât*) diye anılan şiirler okunmaktadır. Burların en *meşhurları* arasında Arap dünyasında ashaptan Ka'b b. Zühre'nin *Kasidetü'l-bürde'si*, Muhammed b. Said el-Bûsîrî'nin (ö. 695/1296?) aynı adla da anılan *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-berîyye* ve *el-Kasidetü'l-hemziyye'si* ile Şemseddin İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Mevlidü'n-nebî*; Cafer b. Hasan el-Berzencî'nin (ö. 1179/1765) *İkdü'l-cevâhir'i* (*Mevlidü'n-nebî*), Türk dünyasında ise Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât* adlı Türkçe mevlidi anılabilir. Arapça yazılan yüzlerce mevlid ile Bûsîrî ve Berzencî'nin eserlerinin çeşitli dillere yapılan tercümeleri yanında diğer müslüman milletlerin dillerinde de birçok mevlid kaleme alınmıştır.

Dinî hükümü. Hz. Peygamber ve ondan sonraki birkaç asır boyunca kutlanmayan mevlidin dinî açıdan meşruiyeti de ulema arasında tartışılmıştır. Mâlikî fakihî İbnü'l-Hâc el-Abderî (ö. 737/1336) bidat konularına geniş yer verdiği *el-Medhal* adlı eserinde mevlidle ilgili bir bölüm açarak bunun Hz. Peygamber devrinde ve ona son derece bağlı olan ashap ve tabiin (Selef) zamanında kutlanmadığını ve dolayısıyla dine ilave sayılan bir bidat olduğunu belirterek şiddetle karşı çıkar. O ayrıca bu kutlamalar sırasında kıraat, zikir ve ibadet yanında çalgı çalınip şarkı söylenmesi ve oynanmasının, kadın ve erkeklerin birarada bulunmasının da dinin yasakladığı hususlar olduğunu uzun uzun anlatır ve mevlidin bu haramlara vesile kılındığını belirtir.³⁵ Anılan olumsuz davranışlarda bulunulmayıp ibadet yapılması, arkadaşlara ziyafet verilmesi, hadis vs. okunması halinde bile bunların mevlid niyetiyle icrasının dinde bir fazlalık ve dolayısıyla bidat olduğunu belirten İbnü'l-Hâc, buna karşılık mevlid niyeti taşımaksızın oruç tutulmasını, salih amellerle Hz. Peygamber'in doğduğu bu ayın saygınlığına uygun davranılmasını tavsiye eder.³⁶ İbnü'l-Hâc'ın bu kitabını Moğol istilası ve Haçlı Seferlerinin İslam dünyasında yol açtığı siyasî çalkantılar yanında sosyal ve iktisadî hayattaki tahriplerinin gittikçe arttığı bir dönemde kaleme aldığı, dinî ölçülere aykırı adet ve geleneklere, dinî ve sosyal hayatta meydana gelen sapma ve aşırılıklara dikkat çekerek müslümanların dinleri konusunda doğru bilgi edinmelerini amaçladığı dikkat çekmektedir.

İbnü'l-Hâc'ın çağdaşı bir başka Mâlikî alim Taceddin Ömer b. Ali el-Lahmî el-Fâkihânî de (ö. 731/1331) mevlidi bidat-ı seyyie kabul

³⁵ *el-Medhal*, Kahire 1401/1981, II, 2-33.

³⁶ *A.g.e.*, II, 2, 4, 10, 15, 16, 25.

ederek karşı çıkmış ve bu amaçla *el-Mevrid fî'l-kelâm alâ ameli'l-mevlid* adlı bir risale kaleme almıştır. Venşerisî de sonraki Mâlikî ulemadan mevlide karşı çıkanların görüşlerine yer verirken genellikle olumsuz uygulama örneklerine atıfta bulunmuştur.³⁷ İbn Merzûk el-Hatîb (ö. 781/1379) mevlid konusunda Mağrib ulemasının müsbet ve menfi yönde iki farklı yaklaşımda bulunduğunu, kendisine göre bu gece iyi amellerde bulunup kötü davranışlardan sakınmanın en uygun tavır olduğunu belirtir.³⁸ Mevlid gecesinin mi Kadir gecesinin mi daha üstün olduğu konusundaki tartışmada İbn Merzûk'un ilkin tercih ettiği kaydedilir ki³⁹ o bu konuda *Cene'l-cenneteyn fî şerefi (fazli)'l-leyleteyn* adlı bir de risale yazmıştır. Mevlide karşı olumsuz tavır bidatları iyi ve kötü diye ayırmayan İbn Teymiyye⁴⁰, onu izleyen Vehhâbî uleması ve Muhammed Abduh gibi çağdaş alimler tarafından da desteklenmiştir. Reşid Rıza da Mısır'da mevlidlerde sergilenen çirkin uygulamaları uzun uzun anlatarak eleştirir ve ulemayı da bu konuda sessiz kalmaktan dolayı kınar. Bununla birlikte mevlid kutlamasının bizzat kendisine değil, bu vesileyle işlenen kötülöklere karşı olduğunu belirterek bu uygulamalardan kurtuluş yollarını açıklamaya çalışır.⁴¹ Vehhâbî geleneğine mensup çağdaş ulemadan Suudi Arabistan müftüsü Muhammed b. İbrahim Âli Şeyh, Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Hammûd b. Abdullah et-Tüveycirî ve diğer bazıları da her türlü mevlid kutlamasına karşı çıkarak bu konuda çeşitli risaleler kaleme almışlardır.⁴² Kuzey Afrika'da Cezayir gibi bazı ölkelerde ıslahatçı alimler mevlidin geleneksel şekline karşı çıkmışlarsa da yeni nesillerin inanç ve millî şuurunun güçlenmesi amacıyla mevlidi yeni birtakım etkinliklerle kutlama yolunu tutmuşlardır.⁴³

Buna karşılık Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267), İbn Ayyâd en-Nefzî (ö. 792/1390), Şemseddin İbnü'l-Cezerî, İbn Nasrüddin ed-

37 *el-Mi'yârü'l-mu'rib*, nşr. Muhammed Haccî ve dğr., Beyrut 1401/1981, I, 160-161, VII, 99-101, IX, 252.

38 Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibrihâc*, Trablus 1408/1989, s. 296-297.

39 Venşerisî, VIII, 255; bu konuda ayrıca bk. Mahammed Hadj-Sadok, "Le Mavlid d'après le mufti-poet d'Alger Ibn Ammâr", *Melanges Louis Massignon*, Damas 1957, s. 279-280.

40 *el-Fetâva'l-kübrâ*, Kahire 1384/1965, I, 372.

41 "el-Mevâlid ev el-meâriz", *el-Menâr*, I/5, 1315-1316, s. 79-87; a.mlf., "Münkirâtü'l-mevâlid", *a.e.*, I/6, s. 93-101; a.mlf., "Keyfe's-sebil", *a.e.*, I/7, s. 112-119.

42 Bk. *Resâil fî hukmi'l-ihitîfâl bi'l-mevlidi'n-nebevî*, I-II, Riyad 1419/1998.

43 Shinar, s. 400 vd.

Dimaşkî, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Hacer el-Heytemî, Şemseddin es-Sehâvî, Celâleddin es-Süyûtî, Şihâbüddin el-Kastallânî ve Muhammed b. Yusuf eş-Şâmî gibi alimler ise bu kutlama ilk devirlerde olmasa bile Allah'ın alemlere rahmet olarak gönderdiği Hz. Peygamber'in dünyaya gelmesi sebebiyle sevinmenin, doğum günü münasebetiyle fakir ve muhtaçlara yardımda bulunup ibadet etmenin, Kur'an ve Hz. Peygamber'e olan sevgiyle ilgili şiirler okumanın, temiz ve güzel elbiseler giyerek sevinç gösterisinde bulunmanın ve yoksullara yardım etmenin birer güzel amel olduğunu ve dolayısıyla mevlid kutlamalarının bir bid'at-ı hasene sayılması, halk arasında görülen ve dinen hoş karşılanmayan davranışların ise bundan ayrı düşünülerek önlenmesi gerektiğini, mesela cuma veya teravih gibi ibadetler sırasında yanlış bazı davranışların meydana gelmesinin bu ibadetlerin de haram sayılmasına yol açmadığını belirtmişlerdir.⁴⁴ Hz. Peygamber'e pazarertesi günü oruç tutmanın fazileti sorulduğunda, "bu benim doğduğum ve bana vahiy indirilen gündür"⁴⁵ diyerek bir bakıma bugüne önem atfetmiştir. Sehâvî de hristiyanların kendi peygamberlerinin doğum gününü büyük bir bayram yapmaları karşısında müslümanların böyle bir kutlamaya daha layık olduklarını söyler.⁴⁶ Hz. Peygamber Medine'de Yahudiler'in on Muharrem'de oruç tuttuklarını görünce sebebini sormuş, onlar da Firavun'un boğulduğu ve Hz. Musa'nın kurtulduğu gün olduğunu söyleyince Resulullah kendisinin bunu yapmaya daha layık olduğunu belirterek oruç tutmuş ve ashaba da oruç tutmalarını emretmiştir.⁴⁷ Bu da belli bir günde bir nimete nail olma veya beladan kurtulma sebebiyle her zaman o günü anma ve şükür nişanesi olarak salih amellerde bulunmanın iyi bir davranış olduğunu gösterir.⁴⁸

Mevlid kutlamalarına müsbet bakan alimler, kendisine Hz. Peygamber'in doğum haberini getiren kölesini azad etmesi sebebiyle Ebû Leheb'in her Pazartesi gecesi azabının hafifletildiğinin rüyada görüldüğüne dair bir haberi⁴⁹, ayrıca Resulullah'a vahiy indirildiği için Kur'an'da Kadir gecesine atfedilen önemin bütün insanlık için rahmet olan Hz. Peygamber'in bizzat dünyaya geldiği gün için öncelikle geçerli olacağı hususunu da görüşlerine dayanak olarak gösterirler.⁵⁰

44 Şâmî, I, 439-454; Ali el-Cündî, s. 129-133.

45 Müslim, "Siyâm", 197; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 297, 299; Ebû Davud, "Savm", 54.

46 *et-Tibrü'l-mesbûk fî zeyli's-Sülûk*, Kahire ts., s. 14.

47 Buhârî, "Savm", 69; Müslim, "Siyâm", 127-128.

48 Şâmî, I, 444.

49 *A.g.e.*, I, 444-445.

50 Mahammed Hadj-Sadok, s. 278-279.

İnanmadan ölenlerin bütün yaptıklarının ahirette boşa gideceğine dair ayetler (el-Mâide 5/5; el-En'âm 6/88; Hud 11/16), rüya üzerine hüküm dayandırılmayacağı ve Kadir gecesinin önemi hakkındaki ilâhî teyid ve açıklamanın mevlid hakkında sözkonusu olmadığı ileri sürülerek bu gerekçelere karşı çıkmıştır.

Mevlidlere karşı çıkan alimlerin bu yaklaşımlarında kendi zamanlarındaki kutlamalarda gözlenen olumsuz davranışların rolü büyük olmalıdır. İbnü'l-Hâc'ın Mısır'daki uygulamalara yaptığı atıflar yanında tarihçi Cebertî'nin (ö. 1240/1825) kendi zamanındaki mevlid kutlamalarının evliyanın kabirlerini ziyaret yanında ticaret, gezi ve eğlence, fık gibi amaçlar taşıdığını⁵¹, her meşrepten bidat ve tarikat ehlinin katıldığı törenlerde şiir, zikir ve çalgı seslerinin birbirine karıştığını, camilerin alışveriş, lakırdı, hezeyan, oyun ve eğlence mekanı haline getirildiğini, yenilip içilen şeylerle kirletildiğini, karşı cinsler arasında hoş olmayan davranışlar sergilendiğini⁵² belirtmesi de bu ulemanın Mısır'daki geleneksel mevlid kutlamaları konusundaki endişelerini haklı çıkaracak mahiyettir. Hatta Cebertî, Şeyh Abdülvehhab b. Abdüsselam el-Merzûkî el-Afîfî'nin mevlidinden söz ederken çevre şehirlerden gelen eğlence ehli ve ahlâken düşük kimselerin her türlü fuhşu irtikab ettiklerini, kendilerine has bir mekanda olsa bile ulema ve toplumun diğer önde gelen şahsiyetlerinin olan bitenlere karşı çıkmadan bu kutlamalara katılmasının onay anlamı taşıyacağını belirterek onları ağır bir şekilde eleştirir.⁵³

Sonuç olarak Hz. Peygamber'e sevgi ve bağlılığın bir göstergesi olması yanında çeşitli ibadet ve hayırlara vesile olması bakımından da mevlid kutlamalarının dînî yönden meşru bir davranış olduğu söylenmelidir. Bununla birlikte bu kutlamalara karşı çıkan alimlerin genel olarak görüşlerine gerekçe gösterdikleri gayrimeşru tutum ve davranışların tasvip edilemeyeceği, bu tür uygulamalara vesile olan kutlamalardan uzak durulması gerektiği de açıktır.

51 *Acâibü'l-âsâr*, Bulak 1297, IV, 3.

52 *A.g.e.*, III, 39-40.

53 *A.g.e.*, I, 220.